

hetme zamanının yaklaştığını düşünüyordu. Bu düşüncesini söylediği sınırlı kişilerden biri olan Hâtib b. Ebû Beltea Mekke'deki akrabalarının zarar görmemesi için onları haberdar etmeye teşebbüs etmiş, fakat duruma vâkıf olan Resûl-i Ekrem bu haberleşmeyi engellemiştir. Sürenin büyük kısmı bu münasebetle nâzil olmuştur (İbnü'l-Cevzî, VIII, 230-231).

Sürenin muhtevasını üç bölüm halinde ele almak mümkündür. Birinci bölümde müslümanlardan, İslâm'a karşı direnen, Allah'ın ve müslümanların düşmanları haline gelen, onları dinleri sebebiyle yurtlarından çıkararak, kendilerini tekrar ele geçirdikleri takdirde onları küfre döndürmeye gayret gösterecek olan Mekke müşriklerini dost edinmemeleri ve müslüman toplumun sırlarından onları haberdar etmemeleri istenmektedir. Bu bölümde yakın akraba ve aile fertlerine olan sevginin inananları düşmanla iş birliği yapmaya sevketmemesi gerektiği dile getirilmekte ve buna babasının hak dini benimsemesi için büyük gayret sarfeden Hz. İbrâhim ile ona iman edenler örnek gösterilmektedir. Bununla birlikte iki toplum arasında iman-küfür mücadelesi zemininde sürdürülen münasebetlerin Mekke'nin fethiyle yeni bir döneme gireceğine dair işaretler görülmektedir. Nitekim sürenin yedinci âyetinde iki düşman toplum arasında Allah'ın dostluk hisleri yaratmasının uzak olmadığı ifade edilmekte, ardından da müslümanlara karşı düşmanlık beslemeyenlere iyilik yapmanın yasaklanmadığı belirtilmektedir (âyet 1-9).

Sürenin ikinci bölümünde, Medine toplumu siyasi varlığının kabul edildiği Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekke'den gelip Medine'ye sığınan ve müslüman olduğunu söyleyen kadınlarla müslümanların nezdinde bulunan veya Mekke'ye kaçan kâfir kadınlara uygulanacak işlemler yer alır. Bu hususta inanç özgürlüğü esas alındığından müslüman olduğunu söyleyen hanımların samimiyetleri denedikten sonra Mekke'ye iade edilmemesi, küfrü tercih edenlerin de geri istenmemesi emredilmiştir (âyet 10-11).

Sürenin iki âyetten oluşan üçüncü bölümünün Mekke'nin fethi sırasında nâzil olduğu kaydedilir (Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, VI, 636). Bu da 7. âyette vaad edilen sevgi ve barış döneminin başlangıcıdır. 1. âyette Resûlullah'a peygamber ve devlet başkanı olarak biat etmek isteyen yeni müslüman olmuş kadınların biat şartlarına yer verilmekte ve Resûl-i Ekrem'den onlar için Allah'tan af dilemesi istenmektedir. Bu şartlar Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuğunu düşürmek suretiyle öldürmemek, başkasından edinilen çocuğu kendi kocasına nisbet etmemek ve iyi işleri gerçekleştirilmesinde Resûlullah'a karşı gelmemekten ibarettir. Süre, Allah'ın gazap ettiği insanlarla dostluk kurmamaları konusunda müminleri tekrar uyararak bir âyetle sona ermektedir.

Sürenin faziletleriyle ilgili olarak bazı tefsir kaynaklarında yer alan, "Mümtehine süresini okuyan kimse için kıyamet gününde mümin erkek ve kadınlar şefaatçi olur" meâlindeki hadisin (meselâ bk. Zemaşşerî, IV, 96) sahih olmadığı anlaşılmaktadır (Muhammed et-Trablusî, II, 723).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXVIII, 2-54; Vâhidî, *Esbâbü'n-nuzûl* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1410/1990, s. 354-357; Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 96; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 230-231; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut 1385/1966, VI, 636; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 723; Nihad M. Çetin, "Mümtehine", *İA*, VIII, 799.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜMTENİ'

(الممتنع)

Yokluğu zâtının gereği olan veya konunun özü itibarıyla yokluğunu gerektiren anlamında kelâm ve mantık terimi (bk. HÜKÜM).

MÜNÂBEZE

(المنازعة)

Câhiliye dönemine ait bir satım şekli.

Sözlükte "atmak" anlamındaki **nebz** kökünden türeyen **münâbeze** (**nibâz**), tarafların kıymetli bir malı incelemeyen birbirlerine atmalarıyla gerçekleşen bir satım şeklinin adıdır. Hz. Peygamber'in münâbezeyi yasakladığı sahih hadislerle sabit olduğundan fakihler bu işlemin geçersizliğinde ittifak etmiştir. Fakat bunun anlamı ve yasaklanma gerekçesi hakkında hadis ve fıkıh eserlerinde farklı açıklamalar yer almaktadır. Bazı hadis rivayetlerinde münâbeze, taraflardan birinin veya her ikisinin alacağı malı incelemeyen kendisine ait elbise veya kumaş karşı tarafa atmasıyla gerçekleşen bir satım şekli olarak tasvir edilmektedir. Bu satımın taş atma yoluyla gerçekleştiği ve bu yönüyle "bey'u'l-hasât" a benzediği de söylenir. Buna göre atılan taş hangi elbise veya kumaş topuna isabet ederse o belirlenmiş olur veya taraflardan birinin elindeki taş yere düştüğünde akdin fiilen gerçekleştiği kabul edilir. Ancak bey'u'l-hasâtın münâbezeden farklı bir satış olduğu görüşü daha güçlüdür.

Satın alınacak malı inceleme imkânı vermeden gerçekleşmesine bakarak münâbezeyin, akid meclisinde hazır bulunmayan malın nitelikleri söylenip satılması ile (bey'u'l-gâib) karıştırılmaması gerekir. Zira onda müşteri, malı beğenmediği veya mal tanımlandığı şekilde çıkmadığı takdirde akdi feshetme hakkına sahiptir. Halbuki münâbezede böyle bir imkân yoktur.

Buhârî, "garar"dan söz eden bölümden hemen sonra mülâmeseye, ardından münâbezeye yer vererek dolaylı biçimde, Ebû Dâvûd konuyu "garar" bölümünde ele alarak doğrudan münâbezeyin gararla bağlantısına dikkat çekmiştir. Bazı hadis rivayetlerinde münâbezeyin, tarafların top halindeki kumaş ve elbiseleri miktar ve evsafını bilmeden birbirlerine atmaları şeklindeki tasvirine cehaletle de ilgili olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu yaklaşım farklı ifadelerle de olsa hemen bütün mezhepler tarafından benimsenmiştir.

Mülâmeseye gibi münâbeze de fıkıh eserlerinin "büyü" bölümünde ya "mahallü'l-akd" ya da "el-büyü'u'l-fâsîde, el-büyü' el-menhiyyü anhâ" gibi başlıklar altında işlenir. Münâbezeyin hangi özelliğinden do-

Mümtehine süresinin ilk âyetleri

Mîr Ali Tebrîzî
hattı ile
Hâce
Abdullah-ı
Ensârî'nin
Mûnâcât'ının
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp.,
FY, nr. 1490)

layı yasaklamaya konu olduğunu araştıran fıkıh âlimleri, bunun görünürde karşılıklı iradeye dayansa da gerçek rızayı yansıtmadığını, ayrıca mağduriyetleri giderecek görme ve ayıp muhayyerliklerini ortadan kaldırdığını ve tarafların sonuca sırf gururları uğruna sahip çıktıklarını tesbit etmiştir.

Aslında münâbezede taraflar akdin atma fiiliyle kesinleşeceği üzerinde önceden anlaşmışlardır. Fakat akid konusu malın müşteri tarafından incelenmesine izin verilmemekte, yapılan satış trampa şeklinde ise malın incelenmesine müsaade edilmediği karşılıklı olmaktadır. İki taraf da talep olduğu malın ne olduğunu bilmekteyse de nasıl olduğunu yeterince bilmemektedir. Dolayısıyla kişi akid kesinleşmedikçe nasıl bir mal aldığını öğrenme imkânına kavuşmamaktadır. Atma veya atışma fiiliyle akid kesinleştikten sonra artık herkes şansına razı olacaktır. Bir başka anlamıyla taraflar münâbeze yapmakla gerçekte kumar oynamaktadır. Sonuç olarak münâbezeden Resûl-i Ekrem'in açıklık ve rıza ilkesiyle bağdaşmayan, haksız kazanç veya taraflar arasında çekişmeye yol açan bazı eski akid türlerini tasfiye ederek âdil bir pazar oluşturma hedefi kapsamında yasakladığı satım şekillerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʿ, “Büyü”, 76, “Libâs”, 17; *Müşned*, III, 6, 95; Buhârî, “Büyü”, 63, “Libâs”, 20; Müslim, “Büyü”, 1-3; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 24; Tirmizî, “Büyü”, 69; Nesâî, “Büyü”, 25-26; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kurʾân* (Kamhavî), II, 268; III, 127-131; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (nşr. M. M. Tâmir – Hâfız Âşûr Hâfız), Kahire 1420/2000, III, 975; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 228-229; İbn Kudâme, *el-Muğ-*

nî (Herrâs), IV, 228-229; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 389; Siddik M. Emin ed-Darîr, *el-Ğarar ve eşeruh fi'l-ukûd fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâse mukârene*, Beyrut 1410/1990, 129-136; “Bey'u'l-münâbeze”, *Mv.F*, IX, 142-143.

CELÂL YENİÇERİ

MÜNÂCÂT (مُنَاجَاة)

Klasik Şark edebiyatlarında konusu Allah'a yakarış olan manzumelerle bunların bestelenmiş şekillerine verilen ad.

Sözlükte “fısıldamak” anlamındaki *nevc* kökünden türeyen *münâcât* “fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak” demektir; genellikle “yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarruda bulunmak” mânasında kullanılır. Edebiyat terimi olarak daha çok Allah'a yakarış maksadıyla yazılmış manzum ve mensur eserleri ifade eder. Türk dinî müziklerinde aynı konu etrafında yazılmış, ramazan ayı boyunca sabah ezanından önce minarede temcîdlerle birlikte okunan manzumelere de *münâcât* adı verilmiştir.

İslâm kitap telif geleneğine göre bir sanatkar eserine Allah'a hamd (hamdele) ve Resûlullah'a salâtü selâm ile (salvele) başlar. Mürettep divanlar, mesneviler ve diğer manzum eserlerde hamdele ve salvenin yerini tevhid, *münâcât*, na't ve mi'râciyye gibi dinî muhtevalı şiirler alır. Bu sıralanış esas itibarıyla sanatkarın sahip olduğu dinî kültürü edebiyata yansıtması, Allah, peygamber ve insan arasındaki toplum kabullerinin edebî anlamdaki ifadesidir.

Münâcâtlarda umumiyetle kaside biçimi kullanılmış olmakla beraber gazel, mes-

nevi, kıta, rubâî, terkihibend ve terciibend gibi nazım şekilleriyle yazılmış örnekler de vardır. Bunlara mensur *münâcât*larla tekke-tasavvuf erbabının aynı muhtevadaki ilâhilerini eklemek mümkündür. Aruzun daha çok hezec ve remel bahirlerine ait vezinlerinin görüldüğü *münâcât*ların kısa vezin kalıpları yanında musammat gibi gazel ve kasidelerin yazılmasına uygun, ortadan bölünebilen simetrik vezinler kullanılması, tekke şairlerinin yazdıkları ilâhilerde ise sekizli hece ölçüsünün tercih edilmesi bunların bestelenmek üzere yazıldığını düşündürmektedir.

Kulun her türlü sanat endişesini bir tarafa bırakarak doğrudan ve samimiyetle Allah'a yönelmesinin bir gereği olarak *münâcâtlarda* duygulu ve rikkatli bir üslûp ortaya çıkmıştır. Allah'a sığınma ve her şeyi O'ndan isteme duygusuyla hemen her şair bu türde eser vermiş, bu sebeple müstakil *münâcât* mecmuaları tertip edilecek kadar çok şiir yazılmıştır. Divan ve mesnevilerinde *münâcât* bulunmayan nâdir bazı şairler de ya müteferrik beyitlerde konuya temas etmiş yahut mensur eserlerinde bu eksikliği telâfi yoluna gitmişlerdir. Ayrıca bazı edebî eserlerde tevhid ve *münâcât* her iki şiirin Allah'a yönelimi ifade etmesi dolayısıyla iç içe bulunabilmektedir. Türk edebiyatında ortaya çıkan ilk mahsullerle Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sinde bu durum açıkça görülmektedir.

Münâcâtlarda yer alan hissiyat belirgin ve müşterek olmasına rağmen şairlerin mizaç, meşrep ve tahsil durumlarından kaynaklanan bir çeşitlilik de göze çarpar. Ayrıca *münâcât*ları dinî ve tasavvufî esaslara göre yazılanlar diye iki kısma ayırmak mümkündür. Dinî örneklere dönemin medrese kültürünün yansıdığı ve zaman zaman tefekkürün hikmete dönüştüğü, bazan bunların didaktik bir hal aldığı görülür. Tekke-tasavvuf erbabının *münâcâtlarında* ise daha coşkulu bir ruh halinin sonsuzluğa kanat açışını sezme mümkündür. Bektaşilik, Hurûflük gibi tarikatların özel terminolojisini içeren *münâcât*lar da mevcuttur.

Esas itibarıyla *münâcât*lar günahkârlık ve pişmanlık duygularının dile getirildiği şiirlerdir. Günahkâr bir kulun Allah'ın inâyetinden başka sığınabileceği yer olmadığından *münâcâtlarda* Allah'ın bağışlayıcılığını ifade eden rahîm, rahmân, gaffâr, muîn, settâr, kerîm gibi isim ve sıfatlarından sıkça söz edilir. O'nun mağfîret sahibi oluşuna dair âyet ve hadisler telmih veya iktibas yoluyla zikredilerek af için bir da-